

925 років визначній давньоруській пам'ятці — Збірнику Святослава 1076 року

XI століття ми розглядаємо як перше століття існування української книги. Стверджувати це дає нам право Збірник Святослава 1076 р., написаний на замовлення київського князя, — визначна пам'ятка української культури, писемності, мови, історії. Твір є найдавнішою з датованих давньоруських книжок для читання, пам'яткою домонгольського періоду.

Попередником Збірника 1076 р. (276 арк., 4^о) був Збірник 1073 р. (Державний історичний музей, Син. 1043, Росія, Москва.), який за характером змісту близький до енциклопедії¹, стосуюно чого, втім, у науковому світі продовжують точитися суперечки. Протографом для Збірника 1073 р. став збірник болгарського царя Симеона, який містить чимало тематично підібраних уривків з творів візантійських авторів (Іоанна Златоуста, Василя Великого, Орігена, Ісидора Пелусіота та ін.). Списки Збірника 1073 р. подає М. К. Нікольський², а Л. Масінг³ детально описує і дає порівняльні таблиці складу давнього твору та його чотирьох списків XV–XVIII ст.

Автор Збірника 1076 р. інтенсивно використовував уривки з праць античних письменників і філософів⁴. Він зазначає, що його твір складений з залученням «многих книг княжих», а роботу закінчено в л'їто 6584 року, за князя Святослава.

Диякон Іоанн, автор Збірника 1076 р.⁵, який надзвичайно скромно називає себе грішником, мабуть, не тільки мав доступ до Київської великокнязівської бібліотеки, заснованої 1037 р. Ярославом Мудрим, а й був одним з членів дружини переписувачів скрипторію, що діяв при Софійському соборі.

«Слово» некоего Калугера о чь(тении) книг в Збірнику Святослава посилається, як відомо, на життя Василя Великого, Іоанна Златоуста, Кирила Філософа «и инех мьног святых», котрі «измлада прилежааху святыим книгам»⁶.

Твір цілком ніколи не переписувався, тому жодного повного списку Збірника 1076 р.⁷, який був надзвичайно поширеним у Київській Русі, донині не збереглося.

Кожний рядок переписувач Збірника починав з особливого знака, вмонтовував у книгу оригінальні заставки, використовуючи при цьому гаму яскравих кольорів, колофони, золотом виписав назву праці. Відчувається рука справжнього майстра — власне, чи не першого художника-ілюстратора книги в Київській Русі. Для оформлення він скористався картиною, що найчастіше була в нього перед очима. Йдеться про інше явище нашої давньої культури: настінні розписи Софійського собору в Києві.

За змістом Збірник дуже близький до пізніших збірників — зокрема, таких, як різного роду «Измагдади». Починається він з багатоцитованої в різних джерелах «Похвали книзі», де є вирази, що вже стали крилатими, трансформувалися в творах красного письменства.

Мудро, на віки зазначив філософ-складач: не шануєш книгу, мову (лейтмотив творчості Тараса Шевченка) — не сподівайся на те, що побудуєш корабель.

Але переписувач переслідував не тільки просвітницьку мету. Хотів, мабуть, щоб книга легко і з цікавістю читалася, використовувалася в школах для навчання дітей. Тож можна розглядати Іоаннову працю і як один з перших підручників для початкових класів, бо й архітектоніка її нагадує посібник, зручний для викладання, а назва статей підібрана за логікою морального повчання: «Настановна багатим», «Слово якогось батька до сина свого, слова корисні для душі», «Слово як правовірну віру мати», «Настановна Ісихія пресвітера», «Премудрості похвала», Іоанна Златоустого слово розумне та корисне», «Св. Василя, якою треба людині бути», «Ксенофонта настановна дітям своїм», «Настановна Феодори», «Афанасієви відповіді на задані йому запитання», «Про жон злих та добрих», «Сто слів патріарха Геннадія», «Настанови Ніла Чорноризця» (Сінайського), «Премудрість Ісусова сина Сірахова», «Про десятину», «Про честь батьків».

Ієрархія статей Збірника, якщо розглядати його з позицій сучасного бібліотекознавства та бібліографознавства, по суті, є ніби, свого роду, описом каталогу бібліотеки Ярослава Мудрого, а її автор, диякон Іоанн, здійснив спробу бібліографічного опису князівської бібліотеки⁸.

Збірник підтверджує, що київська мова XI ст. мала в собі чимало елементів (хай і в зародковому стані) української мови; висвітлюється в багатьох наукових працях, проте він є й буде об'єктом для подальших досліджень, оскільки чимало аспектів цього раритету ще потребують прискіпливого вивчення та аналізу. Зокрема М. Сперанський, Ф. Буслаєв, В. Адріанова-Перетц, О. Орлов, І. Єрьомін, Д. Лихачов, Г. Рааба, М. Мещерський, М. Гудзій та багато інших науковців торкалися в своїх роботах цієї пам'ятки. Однак є нагальна необхідність створення бібліографічного покажчика з теми «Збірник Святослава 1076 року», і сподіватимемося, що він буде підготовлений в Україні.

Явище світової культури, Збірник 1076 р. належить вивчати в контексті і світової, і української культури як пам'ятку історії української мови, літератури, історичну пам'ятку.

Потрібно нарешті визначити місце цього твору в історії української книги. Досі це питання по суті не порушувалося.

Повне академічне видання рукопису здійснене в 1965 р. у Росії. Але сподіватимемося, що ми станемо свідками академічного видання цієї книги нарешті на її батьківщині, — в Україні, в Києві.

Незалежність України, нове тисячоліття висувають нові завдання для української гуманітарної науки, зокрема і щодо широкого вивчення рукописної традиції давньоруської книги — Ізборника Святослава 1076 р.

¹ *Пещак М. М.* Бібліотека Ярослава Мудрого й зародження в ній бібліографічного опису // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 2. — К.: НБУВ, 1999. — С. 219–227; *Никольский Н. М.* Матеріали для повременного списка русских писателей и их сочинения. — СПб., 1906; С. 19–21.

² *Masing L.* Studien zur Kenntniss des Izbornik Svjatoslava vom Jahre 1073 nebst Bemerkungen zu den jungeren Handschriften. — Berlin, 1884); *Шаховская Т., Лоосме И.* Матеріали по изучению Изборника Святослава в фонде Л. Мазинга ф. № 43, од. зб. № 156–172а, № 80 (Тарту. Отдел рукописей и редких книг научной библиотеки Тартуского университета) // Известия АН СССР. Сер. лит-ры и яз. 1978. Вып. 5. Т. 37. — С. 464–465.

³ *Солонська Н. Г.* Автори праць Бібліотеки Ярослава Мудрого // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. — К.: НБУВ. — С. 333–384; *Ії ж.* Літописні джерела до історії формування бібліотеки Ярослава Мудрого // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Міжвідомчий зб. наук. пр. Вип. 3. Джерелознавчі дисципліни. — К., 2001. — С. 209–232.

⁴ *Розов Н. Н.* Изборник 1076 года как памятник истории русской книги // Известия АН СССР. Сер. лит-ры и яз. — 1976. Т. 35. Вып. 6. — С. 551–569; *Иконников В. С.* Опыт исследования о культурном значении Византии в русской истории. — К.: В универс. типогр., 1868. — С. 61, 510–511.

⁵ *Адрианова-Перетц В. П.* К вопросу о круге чтения древнерусского писателя // ТОДРЛ. — Т. 28. Исследования по истории русской литературы XI–XVII вв., 1974. — С. 4.

⁶ *Пещак М. М.* Перша східнослов'янська енциклопедія // Бібл. вісн. — 1996. — № 2. — С. 32–35.

1. *Адрианова-Перетц В. П.* Афоризмы Изборника Святослава 1076 г. и русские пословицы // ТОДРЛ. — Т. 25. Памятники русской литературы X–XVII веков. — С. 5.

2. *Будовниц И. У.* Изборник Святослава 1076 г. и «Поучение Владимира Мономаха» и их место в истории русской общественной мысли // ТОДРЛ. — Т. X. — 1954. — С. 44–76; *Дубровина В. Ф.* О греческих параллелях в Изборнике 1076 г. // Известия Отд-ния русской л-ры и яз. — 1963, вып. 2. — С. 104–110.

3. *Клебанов А. И.* К проблеме античного наследия в памятниках древнерусской письменности // ТОДРЛ. — 1954. — Т. 10. — С. 158–181.

4. *Мещерский М. А.* К вопросу об источниках «Изборника Святослава 1076 р.» // ТОДРЛ. — Т. 1972.

5. *Розов Н. Н.* Старейший болгарский «Изборник» и его русская рукописная традиция // Известия АН СССР. Сер. лит-ры и яз. — 1969. — Т. 28. Вып. 1. — С. 75–78.

6. Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI–XIII вв.). — М., 1984.—№ 5. — С. 41–43.

7. Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 1 (XI–XIV вв.). — Л., 1987. — С. 196–198.

Марія Пещак,
д. ф. н., проф.,
с. н. с. Українського мовно-інформаційного
фонду НАН України,
Наталія Солонська,
к. і. н., завідділом формування електронних
видань
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

© Пещак М. М., Київ, 2001

© Солонська Н. Г., Київ, 2001

КОРОТКО

Побачила світ монографія Лариси Мірошніченко «Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології» — результат чотирирічної праці співробітниці Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Проаналізовано психологію творчого мислення і внутрішньої філософії поетки. Здійснено унікальне дослідження графіки Лесиного письма.

Німецьким видавництвом Phaidon Verlag видано нову книгу Кристофера де Хамеля «Книга. Історія Біблії» (Кембриджський університет).

У IV ст. за розпорядженням готського володаря Вулфіла Біблію переклав латинською мовою святий Ієронім. З 350 р. почався її шлях країнами Європи. Нині вона перекладена 4300 мовами світу. Планується здійснити переклад ще 1300 мовами.

2003 р. німецькі церкви об'явили роком Біблії.

У Лас-Вегасі (США) 12–16 листопада поточного року пройшла надзвичайно представницька комп'ютерна виставка Comdex Fall–2001. Фірма Thumbscript запропонувала новий тип клавіатури — на панелі букви «малюються» пальцями. Розробники вважають, що, пройшовши курс навчання, можна досягти швидкості до 20 слів за хвилину. Прилад підключено до комп'ютера по USB-порту. Може використовуватися і в переносних приладах.

Шведська компанія Senseboard дійшла до аналогічного висновку своїми шляхами, сумістивши сенсорну технологію зі штучною нейронною мережею. На руки надівається імітатор клавіатури. Текст можна набрати на будь-якій поверхні, прилад перенесе стандартні сигнали клавіатури через модуль Bluetooth. Запрограмовано алгоритм коригування помилок (зайві рухи машина не фіксує).